

תוכן העניינים

יג	הקדמה – הרב עדין אבן ישראל שטיינזולץ
טו	דבר המתרגם
כא	קורות חייו של ד"ר יצחק (יוליוס) פרויס ז"ל
כז	מאמר לזכר ד"ר יצחק (יוליוס) פרויס ז"ל
1	הקדמת המחבר
3	מבוא
11	פרק א: הרופא ובעלי מקצועות רפואיים אחרים
11	1. הרופא
	הרופא הכללי 11, רופא מיילד, גיניקולוג 13, רופאים מקצועיים 16,
	רופאים צבאיים 17, הרופא השכיר והרוקח 18, הכשרה מקצועית
	20, התואר רופא 23, רופאים בתלמוד 24, הקב"ה כמרפא וכרופא
	29, ריפוי ואמונה 36, אחריותו וחובתו של הרופא 37, תנאי עבודה
	וגובה התשלום לרופאים 43
46	2. מקיז הדם
50	3. המוהל
51	4. המיילדת
55	5. רופא חיות – וטרינר
56	פרק ב: חלקי הגוף ותפקודיהם (אנטומיה ופיזיולוגיה)
60	1. הצורה החיצונית של הגוף
	הראש 60, הצוואר 64, הכתף 66, הזרוע 68, היד 70, האצבעות 72,
	הרגל 76, המותניים 81, הבטן 83
85	2. 248 איברים
95	3. איברי החושים
95	א. העין
	אנטומיה של העין 95, ארובת העין 98, גבות וריסים 99, דמעות
	101, פיזיולוגיה של העין 103, הראייה בגיל הזקנה 105
105	ב. האף
	אנטומיה של האף 105, פעילות האף 107, עיטוש 108

- 111 ג. האוזן
פעילות האוזן והאנטומיה שלה 111, עגילי אוזניים 114
- 115 ד. העור
צבע העור 115, שריטה וקעקוע בעור 116, השיער 117, גידול שיער 119, הזקן 119
- 121 4. הקרביים
121 א. איברי העיכול
הפה 121, השפתיים 125, רוק 126, הלשון 128, החיך 130, הפרעות בדיבור 131, השיניים 132, איברים פנימיים (קרביים) 135, ושט 136, הקיבה 137, מעיים 139, ליבא (לב או קיבה) 140, פיזיולוגיה של העיכול 140, הכבד 141, כיס המרה 146, הטחול 146
- 147 ב. איברי הנשימה
פה וקנה 147, הריאות 148, פיזיולוגיה של הריאה 149, הקול 150
- 151 ג. איברי מערכת הדם
הלב 151, כלי הדם הגדולים 153, "לב שער" 154, הלב ומקום מושב הנפש 155, "לב" במשמעות של לב וקיבה 156, "לב" במשמעות של חלל החזה 156, "ציפור (ציפר) הנפש" 158
- 159 ד. המערכת האורוגניטלית (מערכת השתן ואיברי המין)
הכליות 159, השתן 160, איברי המין הזכריים 161, הגיד 162, אשכים 165, הזרע 166, איברי המין של האישה 168, בדיקת האישה 170, הפרוזדור, העלייה והחדר – איברי המין הנקביים (1) 172, איברי המין הנקביים (2) 173, איברי המין הנקביים (3) 173, איברי המין הנקביים (4) 175, איברי המין הנקביים (5) 176, בתולים 179, הווסת (1) 180, הווסת (2) 183, הווסת (3) 185, זיהוי דם הווסת 186, כתמים אדומים – דם או צבע 187, בגרות מינית 189
- 192 ה. מערכת העצבים
המוח ועטיפתו 192, חוט השדרה 194, עצבים היקפיים 195, שינה 196, גורמי השינה 202, חלומות 203
- 207 פרק ג: מחלות וריפויין (פתולוגיה כללית ותרפיה)
הגדרת החולה 207, שדים כגורם למחלה 208, מה בין אסטרולוגיה ועין הרע למחלות? 209, גורמי המחלות 211, אבחון של מחלה 212, מחלה ומוות 214, לחש (כישוף) לצורך ריפוי 215, לחשים (קמיעות) לריפוי החולה 218, ריפוי בכשפים 222, חכמת הרפואה 223
- 224 פרק ד: המחלות והטיפול בהן (פתולוגיה ספציפית ותרפיה)
224 1. מגפות
דבר 224, המגפה בפלשתים 228, אסכרה 232

- 236 2. חום
- 243 3. מחלות כלליות
 ירקון 243, בצקת (Hydrops) 248, פודגרה (Podagra); שיגרון –
 (Gout) 249, מכת חום 250
- 253 4. מחלות חלל הפה
 ריח מהפה 253, מורסה בחיך 254, צפדינא – דלקת הפה 255
- 257 5. מחלות גרון
- 258 6. מחלות ריאה
 מחלות ריאה אצל בני אדם 258, מחלות ריאה אצל בעלי חיים
 260
- 264 7. מחלות הלב
 מחלות לב – כללי 264, שמות מחלות לב 265
- 267 8. מחלות דרכי העיכול
 דיזנטריה 267, מחלות מעיים 270, בולמוס אכילה (בולימיה) 271,
 מחלתו של המלך יהורם 272, מחלתם של אנטיוכוס והורדוס 273,
 טחורים 275, תולעים 276, המרה 278, הטחול 279, שונות 280,
 מוות מבהלה או מגועל נפש 281
- 283 פרק ה: פצעים ומומים (כירורגיה)
 מבוא 283, כלי ניתוח 283, סוגי פציעות 285, פציעות על ידי
 בעלי חיים 292, שומא 301, ענק וננס 301, פצעי ראש במקרא
 303, פריקת הלסת וצפדת הלסת 304, פגיעות מוח 305, מחלתו של
 טיטוס 308, מומים בראש 310, חוט השרדרה 312, הפה 313, מותו
 של ישו 315, פציעות המתייחסות לטרפת בהמות 316, טרכאוטומיה
 – חיתוך הקנה 316, ושט 318, פציעות של הקיבה והמעיים 320,
 פצעי בטן חודרים 322, פציעות בלב 324, הטחול 324, הכבד 325,
 כיס המרה 326, הכליות 326, השופכה 327, האשכים 330, מרוח
 אשך 330, אשך מעוך, כתות, כרות וכו' 331, סירוס 334, סריס 337,
 איילונית 340, אנדרוגינוס 342, אבנים בדרכי השתן 345, הטלת
 צואה ושתן 346, חיגר, פיסח 347, עיוותים בגפיים התחתונות 350,
 עיוותים בגפיים העליונות 354, פרוטזות (תותבות) 358, פציעות
 בפרק הירך ובקרסול 359, נרקוזה 361, טיפול בפצעים 362
- 365 נספח מס' 1: המילה
 מבוא 365, המילה 368, מועד המילה 371, חשיבות המילה 376,
 ניתוח מקום הערלה 378
- 379 נספח מס' 2: הקזת דם
 הקזת דם 379, תדירות הקזת הדם 382, מכשירים להקזת דם 383,

- התנאים להקזת דם 386, התנאים הסכיבתיים בעת הקזת דם 388,
הקזת דם לבעלי חיים 391
- 393 פרק ו: מחלות עיניים
מומים בעין (1) 393, מומים בעין (2) 394, מומים בעין (3) 402,
מחלות 406, אטיולוגיה – הסיבות למחלות עיניים 409, עיוורון
410, גורל העיוור 417, העיוור בהלכה 419, ריפוי 422, משקפיים
427, איפור העיניים 428, המזון עבור העין (הדיאטה) 433
- 436 פרק ז: רפואת שיניים
כאב שיניים 436, יופי השיניים ובריאותן 437, השן בדין ובמשפט
439, שיניים תותבות 440
- 443 פרק ח: רפואת אוזניים
מומים באוזניים 443, פגיעה באוזן ובסחוס 444, המכה באוזן 445,
תרופות כנגד כאב אוזניים 446, הגדרות חרש ואילם 447, החרש
בבית הדין 448, גורמים לחירשות 450
- 451 פרק ט: מחלות האף
עיוותים באף 451, השחתת האף 452, דימום מן האף 452
- 455 פרק י: מחלות עצבים
אפילפסיה 455, אפילפסיה במקורות הנוצריים 455, אפילפסיה
במקורות היהודיים 457, אפילפסיה בתחום המשפטי 458, עווית
459, היסטוריה 460, כאב ראש 462, פלתורה (Plethora); גודש דם
ומיגרנה 464, ערדה, רטט (רתת) 466, שיתוק 466, שיתוק בברית
החדשה 467, שיתוק בידים וכן איטר יד ימין 469, סכיאטיקה
471 (Sciatica); (אישיס)
- 473 פרק יא: הפרעות נפשיות
השיגעון של שאול המלך 473, העמדת הפנים של דוד כחולה נפש
476, שיגעון, שדים והשבעת רוחות 477, רפה השכל 479, הגדרה
של חולה נפש 482, שדים 486, הפרעות נפשיות 487, קורדיקוס
488
- 490 פרק יב: מחלות עור
490 1. מחלת הצרעת
צרעת 490, מהות מחלת הצרעת 491, הגדרות של סוגי צרעת 493,
ויקרא פרק יג (יסודות כלליים) 494, צרעת על עור שהיה עור בריא

495, צרעת על גבי עור חולה (שהשתנה) 497, צרעת בראש ובזקן
498, צרעת בתלמוד 500, מחיה – בשר חי 502, נתק הראש והקרחת
502, המומחים לקביעת נגעים 503, התנהגותו של המצורע והטיפול
בו 504, הצרעת כעונש 508, לשון נקיה – "דבר אחר" 510

511 2. מחלת השחין

מחלתו של איוב 511, מחלתו של המלך חזקיה 514, שחין מצרים
516, מחלת הכיבא 517, ריפוי השחין 518, גרב, חרס וצורות נוספות
של שחין 519, שחין ומוכה שחין 520, בעלי ראתן 522, חטטין 526,
מחלות עור נוספות 527, השיער 529, קרחת 531, ראש שער 532

533 נספח מס' 1: זיבה

תיאור המחלה 533, מה בין זוב לזרע 535, זיבה וצרעת 537

538 נספח מס' 2: קוסמטיקה

מכשירים לטיפול בשיער 538, מנהגי התספורת 541, מי אינו
מסתפר 543, אופנת השערות 545, הזקן 549, אופנת תספורת הגבר
550, אופנת תספורת האישה 551, היגינה של השערות 553, פאה
נוכרית 555, שיער הערווה 556, משיך שיער 557, איפור הפנים
559, קוסמטיקה 560, סיכה ומריחה 560, שמנים לסיכה 561, סבון
563, בושם וקוסמטיקה 564, בושם ופריצות 566, בושם לגברים 567

568 פרק יג: גיניקולוגיה

הזיבה 568, דימום מהנרתיק 570, עיקור 571, טיפול בדימום מן
הנרתיק 572

575 פרק יד: מיילדות

575 1. פיזיולוגיה

הריון (1) 575, הריון (2) 576, אבחנת ההריון 578, משך ההריון
579, דיאטה בזמן ההריון ו"אבן תקומה" 581, הריון כפול 583,
העובר 584, התפתחות העובר 585, תנוחתו של העובר והבחנה בין
זכר לנקבה 586, קביעת מין העובר (1) 587, קביעת מין העובר (2)
588, ההשפעה הפסיכית על העובר 590, הריון מרובה עוברים 591,
לידה מוקדמת 592, הלידה 593, המשבר – כיסא הלידה 595, צירי
לידה 598, השליה (1) 599, השליה (2) 600, מיטת היולדת 601,
הוולד 604, הטיפול בוולד 604, הנקה 607, הפסקת ההנקה 611,
מינקת 613, יניקה מבעל חיים או מבקבוק 615

617 2. פתולוגיה

עקרות 617, אמצעי מניעה אורליים 619, הפלה 621, הפלה של
חלקי עוברים ויחסי מין עם בעלי חיים 622, לידת מפלצת 625,

סנדל 627, הריון מדומה 628, לידה קשה 629, כישוף בלידה
629, אמבריוטומיה (Embryotomie, Embryotomy), הוצאת העובר
בניתוח) 630, ניתוח קיסרי במתים 631, יוצא דופן 633, ניתוח קיסרי
637, הריון חוץ-רחמי 638, לידה ויוצא דופן אצל בעלי חיים 639,
מוות ומחלות של יולדת 640, סיפורי לידה במקרא 641

647 פרק טו: אמצעי ריפוי

הקדמה 647, אמצעי ריפוי מן הצומח 648, אמצעי ריפוי מן החי
652, הרוקח והַבְּשָׁם 655, אמצעי ריפוי שאינם רפואיים 656, דיאטה
659, גריאטריה 662, טיפול בחולים 663

669 פרק טז: רפואה משפטית

הקדמה 669, הדת והרפואה בתחום המין 669, איש הרוח והמשפט
העברי 670, המשפט האזרחי והמשפט העברי 671

672 1. הנישואין והזיווג

טהרת המין 672, נישואין 674, הולדה 676, ייחוס בנישואין 678,
חובות הנישואין 678, זיווג 679, אין-אונות 682, יחסים לא-טבעיים
683, משגל נסוג 685, פרישות מהולדה 687, זמנים שיחסי מין
אסורים בהם 687, יחסי מין וההנאה המינית 688, גירוי תאוות המין
690, דודאים 691, הריונות חריגים ומפוקפקים 693

695 2. גילוי עריות ואונס

גילוי עריות מן התורה 695, גילוי עריות מדרבנן 696, עונשים על
גילוי עריות 697, מיעוט הוצאה לפועל של העונשים 697, טעמים
לאיסורי הנישואין 698, נישואין אסורים נוספים 699, גילוי העריות
של לוט ובנותיו 699, אמנון ותמר 701, ייבום 703, ניאוף 704,
ניאוף במחשבה 705, סוטה 706, אונס 707, אונס ופיתוי 707, הגדרת
המשגל 709, בתולים 710, בעיות הקשורות לדם הבתולים 713

715 3. זנות והומוסקסואליות

זנות 715, המינוח המקראי והתלמודי לזונה 719, רחוב (שוק) הזונות
720, זונות בתקופת המקרא 722, עיסוקי האומנות של זונה 723,
מלבושי זונה 723, שכירת זונה (אתנן) 724, חוק הלילה הראשון
726, יחסי מין עם ההגמון 727, אוננות 729, הומוסקסואליות 731,
משכב זכר 734, מניעת משכב זכר 736, מעשי תועבה בין הלוחמים
736, סדום ועמורה 736, פילגש בגבעה 738, "סדומיות" 740,
לסביות 742, מעשה בעל פעור 743, המגפה שבאה כעונש על חטא
בעל פעור 744

פרק יז: טיפול בריאותי

746

1. חוקי המזון

746

2. חוקי הטהרה

753

3. המת וקבורתו

759

אדם גוסס 759, מוות מוחלט 760, בישום של המת והניטתו 761, איבוד לדעת 763, ארון מתים 767, קברים 769, טומאת קברים 774, עיכוב הקבורה וזירוזה 775, מנהגי קבורה ביוון וברומי 776, שרפת גופות במקרא 776, שרפת גופות בתלמוד 779, התפוררות הגופה וריקבונה 780

781

4. רחצה וטבילה

הרחצה והטבילה 781, טבילה 785, מקווה טהרה 788, רחיצה בנהר 791, מעיין השילוח ומעיינות חמים 792, שחייה 795, האמבט החם 795, בית המרחץ 795, המבנה של בית המרחץ ותכולתו 798, הצוות של בית המרחץ 800, הרחצה 802, סיכה בשמן 804, רחצה מעורבת 808, בית מרחץ מחומם 811, בית המרחץ בתקופות קדומות 813, הרחצה – לבריאות או להנאה? 814, המקור של המרחץ החם 815

815

5. שונות

מילה 815, יום מנוחה שבועי – השבת 817, אספקת מים 818, בתי כיסא (1) 820, בתי כיסא (2) 824, קינוח – ניגוב 827, אשפה; תשתיות 828, התחשבות בזולת 829

831

פרק יח: דיאטטיקה

בריאות 831, הנחיות כלליות בתחום התזונה 831, לחם 833, תיבול לחם 835, לפתן – תוספת ללחם 836, בשר 836, בשר באירועים מיוחדים 838, דיאטה צמחונית 838, אכילת בשר בכמויות מוגזמות 839, אכילת קרביים 840, דגים 842, ביצים 843, חלב 844, חמאה 845, גבינה 846, דבש 847, מאכלים שיש בהם דבש 849, שמן 849, קיטניות 850, ירקות 851, שום, בצל, כרישה וצנון 852, אוכל מורעל 854, דלעת, חלתית וחרדל 855, פרות 856, משקאות 859, יין (1) 860, יין (2) 862, יין (3) 864, יין (4) 866, אלכוהוליזם כרוני 867, זמני אכילה 868, הטלת צואה 869, צום (1) 870, צום (2) 872, חוקים משולבים של התנהגות ותזונה 874, שיעורי התנהגות 875, מקום המגורים 876, אריכות ימים 877

880

פרק יט: ספרות העוסקת ברפואה במקרא ובתלמוד

מפתחות

900	
900	מפתח המקורות
945	מפתח ספרות הגאונים, ספרות רבנית, פרשנות המקרא ומחשבת ישראל
950	מפתח שמות אנשי רוח, חוקרים ורופאים
954	מפתח מחלות ומומים
963	מפתח מונחים

הקדמה

ספרו של ד"ר יצחק-יוליוס פרויס על הרפואה במקרא ובתלמוד הוא, במובנים רבים, סולל הדרך לעבודות המודרניות בתחום הזה.

אמנם גם בדורות שקדמו לכך, ולמעשה בכל ספרות הרפואה המקורית של יהודים, יש עיסוק, רב או מועט, בענייני הרפואה שבתלמוד ואף במקרא. יש מהם שמשמשים במקורות בלי לצייןם או להדגישם, ויש שמתייחסים במישרין לחומר הרפואי שבמקורות, משתמשים בו הלכה למעשה, ובדרך אגב גם מפרשים אותו לפי דרכם. ואולם הספרים הללו, שאין מספרם מרובה כל כך, היו כולם מתחום הרפואה הקלאסית, זו שעמדה לפחות במידה רבה על היפוקרטס וגלנוס, ומאז לא נכתבו דברים שיש בהם כדי להבהיר את הבעיות, השאלות והחידות שבספרות הזאת.

עבודתו של ד"ר פרויס היא בוודאי אחת מן העבודות הראשונות שנכתבו על ידי רופא מודרני, שעסק ברפואה בפועל ממש וגם היה תלמיד חכם, שיכול להגיע אל המקורות שלנו במישרין. קודם כל יש חשיבות עקרונית בכתיבה הזו, משום שכפי שכותב גם ד"ר פרויס בספרו, וכמו שהעירו כל העוסקים בנושא הזה, הרפואה והעניינים הרפואיים שנזכרים, הן במקרא והן בספרות התלמודית (והמחבר אכן עוסק לא רק בתלמוד גופו אלא גם בספרות בת הזמן כמו המדרשים ועוד), הם בבירור – עצמאיים, ואינם קשורים ברפואה היוונית ובתורת המזגים שלה. לפיכך, דווקא רופא מודרני יכול לראות את הדברים לא מתוך נקודת הראות של גלנוס, אלא מתוך נקודת ראות אחרת, של רפואה מודרנית שאמנם נותנת כבוד לרופאים שקדמו לה, אבל איננה ממשיכה את דרכם.

מצד זה בלבד ראוי הספר להתייחסות מתוך עניין רב. שהרי כמעט כל מה שנכתב קודם לכן, הן בספרי רפואה והן בספרים אחרים, גם כאשר נכתבו הדברים על ידי רופאים יהודיים, שמספרם היה מרובה ואישיותם מרשימה בתולדות חכמי ישראל בימי הביניים, כל אלה היו ניסיונות להתאים בין העולם המדעי שלהם, של רפואה על בסיס יווני, ובין הרפואה במקורות שלנו, שמתעלמת כמעט לגמרי מכל אלה. יתר על כן, הרפואה בתלמוד היא, במידה רבה, רפואה שאינה מתבססת על תיאוריות מדעיות מכל סוג, והיא יונקת מן הניסיון המעשי – דבר שמקרב אותה, בלי ספק, לרפואה המודרנית, שגם היא מתחילה בתופעות הקיימות ומפליגה לתיאוריות רק לאחר בירור העובדות. המפעל של ד"ר פרויס חשוב לא רק בראשונותו אלא גם בהיקפו. למעשה, ספרים רבים שנכתבו בתחום זה לאחר מכן עסקו רק בצדדים מסוימים, או בנקודות בודדות, של מחקר, ואילו הספר הזה בעצם פורש כנפיו הן על דברים שהם רפואיים בצורה המצומצמת של המילה והן על נושאים אנטומיים או היגייניים שאינם עניין לרפואה

מעשית. בוודאי, קשה לשער שאדם אחד, בפרט שהוא חלוץ במקצועו, יוכל להקיף את כל החומר הקיים ולפתור את הבעיות שבכל תחום ותחום; אבל הוא פוקח עיניים לפחות להודיענו על אותם דברים שיש בהם עניין לכל התחום הרחב הזה. מכיוון שהספר נכתב במקורו בגרמנית, הוא היה נגיש במידה מסוימת לחכמי ישראל ולחוקריהם במזרח אירופה, אבל הרבה פחות ניתן לקריאה ולעיון בדור שלנו ובמקומות שבהם נמצאים יהודים כיום. תרגומו של הספר הוא, לפיכך, סוג של השבת אבדה לבעלים; שהרי הבעלים האמיתיים של ספר כזה הם לאו דווקא הרופאים המקצועותיהם ולענייניהם, אלא גם כל אלה שהם לומדי תורה וחובביה. המתרגם, אף על פי שאין הרפואה אומנותו, עשה עבודה גדולה לא רק בעצם התרגום, אלא גם ביגיעה רבה להוסיף ולהשלים מראי מקומות ופרטי דברים הנמצאים בספר זה, ולפיכך עבודתו היא לא רק תרגום, אלא גם תוספת יותר מגופך אחד מעבודתו־שלו. ומעתה, כאשר הספר יכול להימצא בידי הכל, הרי הוא פותח פתח לבחינה של "יגדיל תורה" – לעיין, לקבל או לחלוק על הדברים הכתובים בו, ולהגיע להבנה טובה יותר של אותם הדברים הנוגעים בכל התחום הרחב הזה במקורות שלנו.

בברכה,

עדין אבן ישראל שטיינזלץ